

עינים מאירות
על התורה והמועדים

גיליון נ"ז
פרשת וישלח
תשפ"ז

דברי תורה מאת
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
(פר' וישלח
תשפ"ו – ביהמ"ד
באר ישראל)

כף ירכו ופכים קטנים

מעשי אבות סימן לבנים, ובכל מה שפעלו האבות הקדושים קנו קניני נצח לבניהם אחריהם. בנסיונות גדולים וקשים עמדו, והיתה המלחמה להם מפנים ומאחור, שלא לנטות לשום צד, אלא לילך בדרך הישר, כרצון אביהם שבשמים. ובפרט יעקב אבינו אשר היתה מיטתו שלימה, והקים את כרם בית ישראל בלידת שבטי ישורון, הכין להם הדרך לעסק התורה ועבודת ה' גם בימי הגלות ומתוך קושי וצער. ואנו בניו אחריו הולכים בדרכו, ובזה מקרבים את התיקון השלם.

להבנת הדברים נקדים יסוד נפלא שלימדנו הרה"ק **רבי יעקב יוסף הכהן מפולנאה זיע"א**, בספרו הקדוש **תולדות יעקב יוסף**, ראשון ספרי החסידות שראו אור בדפוס.

תמיהות בפרשת גיד הנשה

את דבריו פותח בעל התולדות (פרשת וישלח ד"ה מצוה אחת מתרי"ג מצות) במצות לא תעשה הראשונה מתרי"ג המצוות, הנלמדת מפרשת מאבקו של יעקב אבינו עם שרו של עשו: 'על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה' (בראשית לב לג).

כדי לבאר את מהות המצוה בדרך רמז ומוסר, מקדים כמה קושיות בפסוקי הפרשה (בראשית לב כה-לג): 'ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו וגו' וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב וגו' ויזרח לו השמש כאשר עבר את פנואל והוא צולע על ירכו. על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה וגו' כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה'.

תחילה מביא התולדות שלוש קושיות מדברי **האלשיך הקדוש** (בראשית שם). ראשית כל, מה חידשה התורה באומרה 'ויותר יעקב לבדו', והרי כבר נאמר שהעביר את נשיו, שפחותיו, ילדיו וכל אשר לו את הנחל, וממילא מובן שנותר לבדו. זאת ועוד, הכיצד באמת נותר יעקב לבדו, והרי מחנה שלם של מלאכים היה מהלך עמו, והיכן היה 'מחנה אלהים' אשר ליווה אותו, שעל שמו קרא למקום 'מחנים', היאך זה נותר יעקב ללא שמירת המלאכים, עד שיכול היה השר לפגוע בו, ועוד בה שלישית, אם ראה המלאך 'כי לא יכול לו', כיצד נאמר מיד אחר כך 'ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב', אם לא יכל להתגבר עליו, כיצד הצליח לפגוע בכף ירכו.

עוד מביא התולדות את קושיית הגמרא בחולין (צא:) על הפסוק 'ויזרח לו השמש', וכי לו לבדו זרחה. ואמנם תירצו שם כי אותה שמש ששקעה בעבורו קודם זמנה כאשר היה בדרכו לחרן ועמד בהר המוריה, זרחה בעבורו קודם זמנה, ובכך עלה היום והסתיים המאבק. אלא שעדיין יש להבין גם את סדר הכתוב, כי חז"ל אמרו שהשמש זרחה לרפואתו, ואם כן היה ראוי לומר תחילה 'והוא צולע על ירכו', ואחר כך לספר על זריחת השמש שריפאה אותו, ומדוע נזכרת הצליעה דוקא לאחר הזריחה.

עוד מקשה על סדר לשון הכתוב באיסור אכילת גיד הנשה. כי לכאורה ראוי היה להיכתב מיד לאחר שפגע בו המלאך, והיה לו לומר 'ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב', ומיד 'על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה'. ומפני מה הפסיקה התורה בענין זריחת השמש והרפואה, ורק לאחר מכן הזכירה את האיסור. ועוד קשה, כי אם שורש האיסור הוא מחמת שפגע המלאך בגיד הנשה, הרי העיקר חסר מן הספר, וראוי היה לכתוב כבר בסיפור המאבק שנגע בגיד הנשה, ואילו בתורה נאמר רק שנגע בכף ירכו, ולא נזכר גיד הנשה עד שעת האיסור, הלא דבר הוא.

ומחזק בעל התולדות עוד את התימה, כי הנה **בזוהר הקדוש** (ח"א קעא.) מבואר ששרו של עשו התחכם כנגד יעקב, וכאשר ראה שלא יוכל לגבור על כוח התורה, אמר: "כיון דאתברו סמכין דאורייתא, מיד אורייתא לא אתתקף" — כשיישברו תומכי התורה, תיחלש אחיזת התורה. ובזה יתקיים מה שאמר יצחק אבינו (בראשית כז כב) 'הקול קול יעקב והידים ידי עשו', כי בשעה שקל קולו של יעקב מלהישמע בדברי תורה, ישלטו ידי עשו. זהו גם עניין (שם פסוק מ) 'והיה כאשר תריד', שכאשר תהיה חולשה בתורתם של בני יעקב יגבר כוחו של עשו.

העולה מן הדברים, כי משלא הצליח שרו של עשו לפגוע בתורה עצמה, עמד והחליש את כוחם של התומכים בה, אלו האנשים שנותנים מממונם ומגופם, מחזיקים את לומדי התורה ופועלים כדי שיעסקו בה, ובזה זוכים להגן על העולם, שהרי 'אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי' (ירמיה לג כה). הפגיעה בכף הירך מכוונת אפוא ל'סמכין דאורייתא'.

ומעתה לפי זה נוסף חומר בקושיא האמורה, כי אם כף הירך הוא מקום הפגיעה, וכאמור שמכוון הוא כנגד תומכי התורה, אם כן לכאורה ראוי היה לאסור את אכילת כף הירך, ומדוע נאסר גיד הנשה.

גם יש להבין מה טעם נקרא הגיד 'גיד הנשה', **ורש"י** פירש שזהו לשון קפיצה, על שם שנעתק ממקומו. אם כן, לכאורה ראוי יותר לקרותו 'גיד הניתק'.

תורה ודרך ארץ

שנינו במשנה (אבות פ"ב מ"ב): "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ". ובביאור עומק הדבר מפרש, על פי מה דאיתא בגמרא (ברכות לה:) דנחלקו רבי ישמעאל ורבי שמעון בר יוחאי בדרך הנאותה בענין לימוד התורה וההשתדלות לפרנסה. רבי ישמעאל אומר "הנהג בהן מנהג דרך ארץ", היינו שיעסוק אדם בתורה כפי יכולתו, אך לא ימשוך ידו מעסק הצריך לו לפרנסתו. אולם רבי שמעון בר יוחאי תמה על זה, כי אם אדם חורש בשעת חרישה, זורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה, תורה מה תהא עליה. על כן אמר, כי כאשר ישראל עושים רצונו של מקום, מלאכתם נעשית על ידי אחרים, והם יכולים לעסוק בתורה.

ומסיימת הגמרא שם: "הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן, כרבי שמעון בן יוחי ולא עלתה בידן". היינו כי רבים ביקשו לעסוק רק בתורה ולא במלאכת הפרנסה, ובסופו של דבר לא הצליחו, לא בתורה ולא בפרנסה. כי כאשר כלתה פרוטה מן הכיס ועוללים שואלים לחם ואין, טורדת הדאגה את לבו של אדם, ובחוסר מנוחת הנפש לא יוכל לרכז דעתו בלימוד התורה.

רמז גדול רמזה כאן הגמרא בעומק הלשון "עשו כרבי שמעון בן יוחי", וכפי שהביא בעל התולדות בשם מורו ורבו, **רבינו הבעל שם טוב הקדוש זיע"א**, כי ביקשו הם לעשות 'כמוהו', "ולא מהלב". את הנהגתו חיקו, אך לא עמדו באמת במדרגתו. אין די לו לאדם שיחקה את חיצוניות ההנהגה, וכדי לנהוג כך עליו להרגיש כך בפנימיות, וסיים "ודברי פי חכם חן".

אולם התולדות מוסיף וכותב, כי באמת העיקר הוא לקיים את שניהם, וכדברי המשנה שהביא 'יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ'. כי צריך האדם להיות דבוק בו יתברך גם בשעה שעוסק בדרך ארץ, וגם כאשר מתעסק במלאכתו ובמשא ומתן, יהיו מחשבתו ולבו בתורה, בעבודת ה' וב'שויתי', ובכך יתקיימו שניהם בידו, ויזכה לתורה וגדולה במקום אחד. אבל אם בשעת עסקיו הוא מפנה את לבו לבטלה ואינו מהרהר בתורה, הטרדה עלולה להביאו לשכחת תלמודו.

הסר מן הדבקות מתחייב בנפשו

והנה הרי במקום אחר ב**מסכת אבות** (פ"ג מ"ח) שנינו: "כל השוכח דבר אחד ממשנתו, מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו". אם בשעה שהוא טרוד במשא ומתן הוא מפנה את לבו מן הדבקות בה', עלול הוא להגיע מתוך כך לשכחת התורה. על כן צריך האדם להיזהר שלא תסור הדבקות שבינו לבין קונו, גם בשעת עיסוקיו הגשמיים.

עוד כותב בעל התולדות, כי על פי זה אפשר לפרש את מאמר חז"ל (מכות כד.): "בא חבקוק והעמידן על אחת, שנאמר (חבקוק ב ד) 'וצדיק באמונתו יחיה'". האמונה היא הדבקות בו יתברך, ועל ידה 'יחיה'; כי זהו היפוכו של המפנה לבו לבטלה, המתחייב בנפשו. אדם הדבוק בה' גם בשעה שהוא עובד ועוסק בדברים אחרים, הדבקות עומדת לו תמיד, ויש לו את היסוד שהכל תלוי בו.

ויותר יעקב לבדו

לאחר שהעמיד בעל התולדות את יסוד הדברים, שב לבאר על פיהם את פסוקי הפרשה אשר בהם פתחנו, ומיישב את הקושיות הנזכרות.

אלא שראשית כל חובה עלינו להקדים את הידיעה הברורה, כי אין לנו שום השגה במדרגותיו של יעקב אבינו, אשר שגב מעלתו אינו כפי מושגנו הארציים כלל, ואין ביכולתנו לתפוס את הדברים כפי שהם במעלתו. אין אנו מביאים אלא את מה שנכתב בספרים הקדושים, אשר עסקו בדקי דקות כפי מדרגתו של

יעקב, ולא כפי ערכנו.

ומבאר בעל התולדות, כי 'ויותר יעקב לבדו' - רומז לרגע שבו הסיח יעקב אבינו דעתו מן הדבקות שבינו לבין קונו. על כן סרה ממנו ההשגחה באותה שעה ונותר 'לבדו', בלא אותו חיבור לשכינה שזכה לו תמיד. משום כך נאמר מיד 'ויאבק איש עמו', על דרך (דברים לא יז) 'הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה'. וכאשר סרה השכינה, סר לזמן מועט גם מחנה השכינה, הנקרא 'מחנה אלהים', שליווה אותו.

בדברים אלו כבר נתיישבו לנו שתי הקושיות הראשונות, הן החידוש במה שנותר 'לבדו', שהכוונה היא לשכינה ולא לבני ביתו, וגם מדוע לא שמרוהו המלאכים, כי נסתלקו מעליו בסילוק השכינה.

משך המאבק היה 'עד עלות השחר' - עד שעוררוהו מלמעלה. כי השחר רומז להתעוררות הקדושה הבאה ממרום. כי הנה דוד המלך אמר (תהלים קח ג) 'עורה הנבל וכנור אעירה שחר', וביאר **בטור** (או"ח סי' א) שאמר: "אני מעיר השחר ואין השחר מעיר אותי", שהיה מתעורר קודם עלות השחר. ופירש **הט"ז** (שם סק"ב) שהיה דוד משתבח בעצמו על שמתעורר מלמטה לעבודת ה', בלא צורך שיעוררוהו מלמעלה תחילה. אולם כאן שירד יעקב אבינו לשעה מדביקותו בשכינה, היה זה השחר שעוררו לשוב אל הדבקות.

עמק ישראל צריכים פרנסה

על עבודתו של דוד המלך בחצות הלילה מספרת הגמרא (ברכות ג:): "דאמר רב אחא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא, כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד, וכיון שהגיע חצות לילה בא רוח צפונית ונושבת בו ומנגן מאליו, מיד היה עומד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר. כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו, אמרו לו, 'אדונינו המלך, עמך ישראל צריכין פרנסה'. אמר להם, 'לכו והתפרנסו זה מזה'. אמרו לו, 'אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחוליתו'". כלומר, בור שחפרו והוציאו מתוכו עפר, אינו מתמלא על ידי החזרת אותו עפר בלבד; חסרונו אינו מתמלא מעצמו. ובדומה לזה טענו חכמי ישראל: "אי אפשר לספק את מזונות כל העניים רק מתוך המצוי אצלנו".

"אמר להם, 'לכו ופשטו ידיכם בגדוד'. מיד יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין, ושואלין באורים ותומים וכו', ואחר כך 'שר צבא למלך יואב'".

וכבר עמדנו באיזהו מקומן על הפליאה שבדברים אלו; וכי בכל בוקר היו חכמי ישראל חוזרים אצל דוד המלך ומבקשים פרנסה. האם אכן מדי יום ביומו היה דוד שב ומציע שיתפרנסו זה מזה, והם היו משיבים באותו אופן, עד שהוצרכו להכריז שוב על מלחמה. ובפרט, כי קשה לומר שבכל יום היו יוצאים למלחמה חדשה, שהרי מלחמה דורשת עצה, הכנה וטכסיסים; אין יוצאים אליה כלאחר יד. מהו אפוא עומק סדר הדברים המתואר כאן.

אכן, שמעתי בזה ביאור נפלא, מאת **האדמו"ר רבי דוד חי אביחצירא שליט"א**. הנה, מחצות הלילה היה דוד המלך מתעלה בדבקות עצומה, עד שענייני העולם הזה היו בטלים אצלו לגמרי. וכפי שנוכל לראות בראותנו את פסוקי **ספר תהלים** ובהתבוננותנו בתיבות המזמורים, שם נמצא את כיסופי נפשו לקרבת אלקים: 'צמאה לך נפשי, כמה לך בשרי' (תהלים סג ב). לא הנפש לבדה כמהה; אלא גם הבשר מבקש להתקרב. וכאשר הגשמיות בטלה, והאדם מכיר שכל חמודות העולם הן הבל לעומת קרבת הבורא, הרי הוא עומד במציאות אחרת. זו הדבקות שעליה מדבר ה'תולדות יעקב יוסף'.

על כן היו חכמי ישראל צריכים להיכנס אליו מדי בוקר, כדי להזכיר לו את בני עמו, החיים בתוך מצוקות העולם הזה: "עמך ישראל צריכים פרנסה". לאחר שעות של התעלות, יש לשוב ולתת את הדעת גם על מי שחסר לו לחם.

ובאמת כשהשיב להם "לכו והתפרנסו זה מזה", הרי אילו היו מקבלים את דבריו באמונה שלמה, היו יכולים מתוך כך ללכת ולמצוא את פרנסתם.

ומעתה, כאשר אמר דוד "לכו והתפרנסו זה מזה", ראוי היה להם לקבל את דבריו וללכת בדרכו. אלא שהם חזרו וטענו: "אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחולייתו". ולפי הביאור האמור, אמר להם דוד: אם אינכם עומדים במדרגת האמונה הזו, "פשטו ידיכם בגדוד" - עליכם לצאת אל המלחמה, אל עבודת הפרנסה ואל מלחמות היצר הכרוכות בה. שם צריך להשתמש בכל הכוחות - עצה, סנהדרין, אורים ותומים, כרתי ופלתי. גם דרך זו קיימת, הרבה עשו כן ועלתה בידם, אולם מלאה היא בנסיונות וסכנות. והעיקר הוא שלא לאבד בתוכה את הקשר עם הבורא.

יעקב אבינו - ויוצאי ירכו

עתה נשוב לדברי ה'**תולדות יעקב יוסף**' ולביאורו במאבקו של יעקב אבינו.

כפי שכבר נתבאר, 'עד עלות השחר' רומז להתעוררות הקדושה מלמעלה. כל זמן שנותר יעקב 'לבדו', באותה בחינה דקה של הסתלקות הדבקות שנתבארה לעיל, יכל שרו של עשיו להיאבק בו. אולם מיד כאשר האיר עליו השחר ושב לדבקות שבינו לבין קונו, נאמר 'וירא כי לא יכול לו'. עתה, כשהוא דבוק בה', אין המלאך יכול לשלוט בו.

אולם כל זה לגבי 'לו' עצמו - 'לא יכול לו'. אך ביוצאי ירכו עדיין היה יכול לפגוע. ולא בפגיעה אחת בלבד, כי אם 'ויגע בכף ירכו', רמז לנטילת ה'סמכין דאורייתא' - אלו תומכי התורה, וכפי שנתבאר בזוהר הקדוש. ובנוסף לזה 'ותקע כף ירך יעקב' — ובזה נפגע שורש האמונה של יוצאי ירכו. נצח והוד הם 'תרי סמכי קשוט', שני עמודי אמת, הנרמזים בשתי הירכיים המעמידות את הגוף. כשם שהירכיים מעמידות את הגוף, כך האמונה מעמידה את האדם כולו. נמצא שאין סתירה בין 'לא יכול לו' לבין הפגיעה בכף הירך, כי אמנם ביעקב עצמו לא היה יכול לפגוע, אבל בצאצאיו פגע.

בדרך זו מבאר גם את דברי חז"ל (שבת קיט:): "לא חרבה ירושלים אלא בשביל שפסקו ממנה אנשי אמנה". כל זמן שישבו בירושלים אנשים הדבקים בקדוש ברוך הוא, התקיים בהם 'וצדיק באמונתו יחיה'. האמונה היא הדבקות, והיא מקור החיות והקיום. ברם כאשר פסקה האמונה, ניטל אותו כוח המעמיד ומקיים, ונעשה מקום לחורבן.

> **אין די לו לאדם שיחקה את חיצוניות ההנהגה, וכדי לנהוג כך עליו להרגיש כך בפנימיות**

עוד מוסיף לבאר את המשך הפסוקים: 'ויזרח לו השמש' — בכח ההארה מלמעלה שב יעקב אבינו לדבקות בבורא יתברך, אשר עליו נאמר (תהלים פד יב) 'שמש ומגן ה'". ואמנם גם יעקב עצמו נמשל לשמש בחלומו של יוסף, אך כאן מבאר ה'תולדות' כי השמש היא רמז לאור הדבקות בה'. אור זה זרח 'לו', ליעקב עצמו, ואילו ביוצאי ירכו עדיין נותר הפגם. לפיכך נאמר גם לאחר זריחת השמש 'והוא צולע על ירכו': עליו עצמו האיר האור, אך בירכו, בצאצאיו, נותרה הצליעה, אותו חסרון באמונה.

ומכאן המשך הכתוב: 'על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה'. יעקב, הנקרא ישראל, עומד כנגד מידת תפארת, ו'בני ישראל' רומזים לנצח והוד, כדברי **בעל התולדות** (וראה זוהר ח"ג רנז.), ובזה יתבאר הכתוב (שמות לא טז) 'ושמרו **בני ישראל** את השבת'. ומכיון שבהם היתה הפגיעה, על כן אליהם מתייחס הרמז שבאיסור גיד הנשה. גם מקומו של האיסור בסדר הפסוקים מדויק, כי רק לאחר שנאמר שהשמש זרחה 'לו', מתברר מדוע נשאר האיסור לבניו, שבאמונתם נותר אותו פגם.

טרדת הפרנסה גורמת לשכחת העבודה

והנה, עצם הפגיעה בתומכי התורה, אין הכרח שיבוא האדם מחמתה לחסרון אמונה ולהתרשלות בעבודה. גם כאשר חסרים לאדם תומכי התורה וצריך הוא לטרוח לפרנסתו, עדיין יש בידו לקיים 'יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שיגיעת שניהם משכחת עוון' (אבות פ"ב מ"ב). אולם כדי לעשות כן, עליו לחזק עצמו בדבקות בה' גם בזמן שעוסק בדרך ארץ. וכפי הרמז שנתבאר בדברי דוד המלך, כי גם מי שיצא ל'גדוד' - למלחמת הפרנסה, צריך להיזהר שלא ישכח במהלכה את העיקר. עצם יציאת האדם למלאכת יומו ולעמל כפיו אינה מחייבת עזיבת החיבור לרוחניות; אך הסכנה היא כי יפנה הלב מן החיבור לבורא יתברך ויישקע כולו בטרדה.

אך עיקר המכה שהיכה המלאך בכף ירך יעקב, הוא במה שגרם לחסרון אמונה בקרב בני ישראל. כשניטלת גם האמונה, ממשיך ה'תולדות', נעשה האדם טרוד יומם ולילה. נוסע הוא ממקום למקום לבקש טרף לפרנסת ביתו, ואינו מוצא מנוחה. וכפי שפירשו **בזוהר הקדוש** (ח"ב סג.) את הפסוק (במדבר יא ח) 'שטו העם ולקטו', שנטלו לעצמם שטות, משום שלא היו בני אמונה. תחת אשר יבטחו בקדוש ברוך הוא הדואג לכל מחסורם, הטריחו עצמם כל העת בחיפוש אחר מזונם. מתוך כך באו לידי שכחת עבודת הבורא.

לכך נקרא 'גיד הנשה', מלשון שכחה — 'דמנשה לפולחנא דמאריהון' (זוהר ח"א קע:-קעא.). הטרדה משכיחה את עבודת האדון.

זו היא המכה הקשה ביותר, כי לא זו בלבד שנטלו מן האדם את התמיכה, אלא שניטלה גם אמונתו, ומתוך כך הוא שוקע בטרדת הפרנסה ובשכחת העבודה. וכפי שמצינו בזה ב'**חובות הלבבות**' (שער הבטחון פתיחה), שהביא מעשה בחסיד אחד שנדד מביתו למרחקים כדי להשיג את לחם פרנסתו. אמר לו אדם שפגשו: "וכי אלקיך אינו יכול לפרנסך במקומך. מדוע עליך לנדוד עד לכאן". והודה החסיד לדבריו ושב למקומו. כי שאלה זו החזירה אותו אל האמונה שממנה נשמט לבו בתוך הדאגה לפרנסה.

וכן מובן מדוע לא נאמר מתחילה שהמלאך נגע 'בגיד הנשה'. כי שני עניינים כלולים כאן; הראשון - עצם הפגיעה בכף הירך, בתומכי התורה. אך השני - הוא פגיעה חמורה באמונה, המביאה לטרדת הפרנסה ולשכחת העבודה. על שכחה זו מורה גיד הנשה. לפיכך נאסר הגיד, המרמז על המכה הקשה יותר, ולא כף הירך. לכן גם לא נקרא 'גיד הניתק', כי עיקר הרמז אינו בעצם העתקת הגיד ממקומו, אלא בשכחה הבאה בעקבות הפגיעה.

אלו דברי ה'תולדות', ומעתה נוכל בסייעתא דשמיא להוסיף ולהעמיק במהלך הפרשה על יסודם.

ה'**תולדות יעקב יוסף**' הזכיר בתוך דבריו את בעל ה'**כלי יקר**' בספרו '**עוללות אפרים**', המבאר את תרדמת הרשעים בשבעים שנות חייהם. ועתה נרחיב יותר בדבריו, ונראה כיצד אפשר שאדם יעמול כל ימיו, ואף על פי כן ייחשב כישן.

היינו כחולמים

הנה, בגמרא (תענית כג.) מובא שכל ימיו היה חוני המעגל מצטער על הכתוב (תהלים קכו א) 'בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים'. כי הלא שיבת ציון באה אחרי שבעים שנות גלות בבל; וכי יש אדם הישן וחולם שבעים שנה. יום אחד הלך בדרך וראה אדם נוטע חרוב. שאלו: "לאחר כמה שנים עץ זה נותן פירות", השיבו: "לאחר שבעים שנה". תמה חוני: "וכי ברור לך שתחיה עוד שבעים שנה ותאכל מפירותיו". השיב הנוטע: "עלמא בחרובא אשכחתיה; כי היכי דשתלי לי אבהתי, שתלי נמי לבראי". כשבאתי לעולם מצאתיו מלא חרובים. כשם שאבותיי נטעו בשבילי, כך אני נוטע לבניי. הרי החרובים שאני מוצא בשוק והאילנות העומדים בחצר לא הופיעו מעצמם; היו כאן אב וסב שטרחו לפניי. אני נהנה מפרי עמלם, ועתה אמשיך אף אני את המעשה כדי שיהיה לדורות הבאים ממה ליהנות.

ישב חוני לאכול, נפלה עליו שינה וישן שבעים שנה. כשניעור ראה אדם מלקט חרובים מן העץ. שאלו: "אתה הוא שנטעת את העץ הזה", אמר לו: "אני נכדו של הנוטע". הבין חוני שישן שבעים שנה. הביט בחמורו, ששימש לו לרכיבה בדרכו, וראה שנולדו ממנו דורות של חמורים — 'רמכי רמכי'. גם החמור העיד שכבר עברו שנים רבות, ועולם כמנהגו נהג בשעה שהוא עצמו היה שקוע בשינה.

לפי פשוטם של דברים, הובא המעשה בגמרא כדי ללמוד ממנו על גודל מעלתה של השקעה לדורות.

פעמים שעושה האדם פעולות עתה, ואילו את פירותיהם יוכל לראות רק לאחר שנים רבות: ולפעמים הנוטע עצמו אינו זוכה ליהנות מהם, אולם בניו או נכדיו נהנים. אף בדורנו אנו חיים מכוח עבודתם של הדורות שקדמו לנו. מי שמתחיל הכל מחדש, דרכו קשה; אנו זוכים להישען על עמלם של אבותינו, ועל כל אוצר התורה שנמסר לנו במשך הדורות. כשם שטרחו בשבילנו, כך עלינו לדאוג למי שיבוא אחרינו.

מתי אעשה אנכי לביתי

אולם ה'**עוללות אפרים**' (ח"א מאמרים יד-יז) מעמיד כאן מהלך נוסף בדרך רמז, אשר ממנו עולה יסוד גדול, הפך המשמעות הפשוטה.

יכול להיות אדם, אשר את כל שבעים שנות חייו הוא מכלה בשאלה מה יישאר לבניו ולקרוביו. כל ימיו הוא עובד, אוסף וקונה, כדי שלילדיו יהיה ממון ולנכדיו יהיו נכסים; ואילו הוא עצמו נשאר ריק מתורה וממצוות, ושוכח את האמת בהבלי הזמן. זהו האיש הישן את תרדמת הזמן. כאותו אדם שנטע את החרוב, אומר גם הוא "אבותיי נטעו בשבילי, ואני נוטע לאחרים". אבל מתי ייטע לעצמו מתי יבנה את ביתו הנצחי.

כאן עלינו להעמיד דברים על דיוקם ולומר כי אין המכוון בזה כלל למי שדואג לרוחניות של בניו וקרוביו. אין הדברים אמורים אלא ברדיפה אחר הקניינים הגשמיים. אולם מה שהאדם טורח עבור חינוך בניו לתורה ולמצוות, זו עצמה עבודת ה' שלו, ועל כך נאמר באברהם אבינו (בראשית יח יט): 'כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו, ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט'. חינוך הבנים אינו בזבוז זמן חלילה, כי אם ניצול הזמן למטרה חשובה ונעלה ביותר. הבזבוז הוא בכילוי הימים לשם העמדת נכסים ואגירת ממון לדורות, כאשר מתוך כך מזניח האדם את התורה, את המצוות ואת הבנין הרוחני של עצמו.

על דרך זו מפרש העוללות אפרים, כי לא על חינם מופיע במעשה דוקא חרוב. כי כשמו כן הוא, ויש בו רמז לחורבן שבמעשים אלו. כלפי חוץ נדמה האדם כמי שבונה וצובר, אך אם זו כל תכליתו, בנין נכסיו החומריים נעשה לחורבן ביתו הנצחי. אין הנידון כאן רק בשאלה האם יספיק לטעום מפירות העץ לאחר שבעים שנה, אלא מה נבנה בתוכו במשך אותן שנים. כי אם נותר ריק מתורה וממצוות, כל הבנין הגדול שסביבו אינו משלים את החסרון הזה.

אחר כך ראה חוני שגם חמורו הוליד דורות של חמורים. החמור רומז לחומר, וזהו רמז כי לא זו בלבד שהאדם נותר קשור אל החומר שהיה שקוע בו בתחילת דרכו, אלא שהחומר הוליד עוד תולדות. עוד נכסים, עוד דירות, עוד חשבונות ועוד רצונות. ככל שההרגל מתחזק, כך קשה יותר להיפרד ממנו. גם אם לעת זקנה תעלה בלבו מחשבה לשוב, כבר עומדות לפניו כל אותן תולדות של חומריות שגידל במשך השנים.

שבעים שנה ומלחמת עשו ביעקב

כדי להעמיק בדברי ה**עוללות אפרים** ולשוב אל הפסוקים שבפרשתנו, נתבונן במעשה נוסף שנזכר בו ענין 'שבעים שנה'.

בגמרא ב**מסכת עבודה זרה** (יא:) מתואר אחד מימי אידם של הרומאים: אחת לשבעים שנה היו מביאים אדם שלם ומרכיבים אותו על אדם חיגר, מלבישים אותו בבגדי אדם הראשון, מניחים בראשו את קרקיפלו של רבי ישמעאל, תולים עליו אבן פז יקרה ומחפים את השווקים באבנים יקרות. כך מהלכים הם בתהלוכה אומללה של ליצנות ואכזריות.

כל הדבר מכוון היה לרומם את קרנם של בני עשו ולהשליך את תפארת ישראל ארצה חלילה. וכל פעולותיהם בזה רומזות למגמה זו. האדם השלם רומז לעשו, והחיגר הנושא אותו רומז ליעקב אבינו, שנעשה צולע לאחר מאבקו עם שרו של עשו. ביקשו הרומאים להראות כי עשו עודנו שולט ביעקב. בגדי אדם הראשון הם בגדי החמודות שהיו לעשו. ויש לראות בבגדים אלו גם בחינה של בגדי כהונה גדולה (ראה במדב"ר ד ח). ועל ראשו של אותו אדם היו מניחים את עור פניו של התנא הקדוש רבי ישמעאל כהן גדול, ראש בני ישראל, ובזה ביקשו להראות כי להם ניתנה המעלה.

אלא שאפילו הם סיימו: "ווי לדין כד יקום דין", אוי לעשו כאשר יקום יעקב.

ב'**תורת חיים**' (השלם ע"ז יא:) מבואר מדוע עשו זאת אחת לשבעים שנה. שכן ישראל נגאלו מגלות בבל לאחר שבעים שנה, וחששו בני אדום שגם מגלות זו ייגאלו ישראל לאחר שבעים שנה. משעברו שבעים שנה וישראל לא נגאלו, עשו יום אידי; ושוב חששו לשבעים השנים הבאות, וכשחלפו אף הן חזרו ושמחו. הרי לפנינו מלחמה נצחית; עשו מבקש להראות כי הצליח לכבוש את יעקב ואת המשכו, אך גם מתוך דבריו עולה הודאתו שעתיד יעקב לקום.

למי זרחה השמש

ולדרכנו נוכל להוסיף בזה מהלך, על פי דברי ה**עוללות אפרים** שהבאנו. שבעים שנה הן שנות חיי האדם. חוני המעגל תמה כיצד אפשר לעבור שבעים שנה בתרדמה; ואנו למדנו שאין די בכך שאדם דואג כל ימיו להמשך, אם הוא עצמו אינו ממלא את תפקידו. גם כאן, עיקר מלחמתו של עשו היא על ההמשך, על הילדים. ביעקב עצמו אין לו שליטה, אבל הוא מבקש לפגוע ביוצאי ירכו, להפסיק את הקדושה העוברת מדור לדור.

כך אנו רואים גם בפגישתם זה בזה (בראשית לג יב-טו). עשו מציע: 'נסעה ונלכה ואלכה לנגדך', ויעקב משיב: 'אדוני יודע כי הילדים רכים וגו' ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן'. ומוסיף יעקב לבקש: 'יעבר נא אדוני לפני עבדו, ואני אתנהלה לאטי וגו' ולרגל הילדים'. עשו מוסיף ומציע להשאיר עמו אנשים מאנשיו, אך יעקב מסרב: 'למה זה, אמצא חן בעיני אדוני'. לך אתה

מה שהאדם טזרח עבור חינוך בניו לתורה ולמצוות, זו עצמה עבודת ה' שלו

לדרכך, ואל תשאיר אצלי מן האנשים שלך. יודע יעקב עד כמה צריך לשמור על הילדים ועל הדרך שבה הם הולכים.

זהו גם דיוק הפסוק 'וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו': לו, ליעקב עצמו, לא יכול; לפיכך פנה אל ירכו, אל הבנים. ממילא מתיישב סדר הפסוקים: תחילה 'ויזרח לו השמש', ואחר כך 'והוא צולע על ירכו'. ליעקב עצמו זרחה השמש, שהרי הוא דבוק בשכינה ונמשל לשמש; הפגיעה שנשארה בירך רומזת לצאצאים. המדרש אומר: "נגע בצדיקים ובצדיקות, בנביאים ובנביאות, שהן עתידין לעמוד ממנו וכו', זה דורו של שמד" (ב"ר עז ג). ואלו הם רבי ישמעאל והרוגי המלכות, אשר נגרמה מיתתם הנוראה בשל אותה פגיעה בכף ירך יעקב.

על כן נאמר האיסור בלשון 'לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה'. 'נשה' רומז לשכחה, למאמץ להשכיח את התורה מן הבנים. כאשר הרומאים נושאים את עור פניו של רבי ישמעאל, מבקשים הם כביכול להכריז על הכרתת המשך הקדושה חלילה. מודים הם בגדולתו של יעקב אבינו, אך טענתם בפיהם כלפי הדורות הבאים אחריו, כי לדעתם אין בהם קדושה מצד עצמם, ואינם ממשיכי דרכו. אך זו היא טעותם, כי בני יעקב אינם כאותם חמורים שראה חוני המעגל, שכל תכליתם להעמיד עוד חמורים. בכל דור יש קדושה ועבודה המוטלות על בני אותו דור עצמם.

מן הכף אל הפך

והנה, בפסוק 'ויזרח לו השמש' נרמז גם חנוכה, כי 'לו' בגימטריה שלושים ושש, כנגד ל"ו הנרות שאנו מדליקים בשמונת הימים, ו'השמש' רומז לשמש (ראה מגלה עמוקות פרשת מקץ ד"ה ויהי מקץ שנתים ימים). המאבק בירך יעקב קשור אפוא למלחמה על אור החנוכה שבבחינת ההוד - אחד מ'תרין ירכין', כפי שיתבאר.

תחילה נעמוד על ענין הפכים הקטנים, ששב יעקב אבינו בשבילם לעברו השני של מעבר יבוק. ומה מאוד יש לתמוה, מה עניינם של הפכים הללו, ומדוע דוקא שם פגע המלאך בכף ירכו של יעקב.

רבינו השל"ה הקדוש מבאר (פרשיות וישב-מקץ-ויגש תורה אור אותיות קמו-קמח), כי 'כף' ו'פך' מורכבים מאותן אותיות, אלא שצורתן מתחלפת. ב'כף' הכ"ף כפופה והפ"א פתוחה, רמז לכך שכף היד סגורה ואינה נותנת, והפה פתוח במקום שהיה ראוי לו להיסגר. והרי העבודה הראויה היא להפך, שתהא היד פתוחה למתן צדקה, 'פתוח תפתח את ידך' (דברים טו ח), והפה צריך להיות כפוף ושמור, כי גדולה מעלת השתיקה. זהו 'פך': פ"א כפופה וכ"ף פתוחה. תיקון הפך הוא אפוא תיקון הפה והיד, שיהיו משמשים לתורה, לעבודה ולגמילות חסדים. את הכף שנפגעה יש להפוך לפך של אור.

האור החוזר מתוך החשכה

יעקב אבינו, אשר שופריה מעין שופריה של אדם הראשון (ב"ב נח.), בא לתקן את חטאו של אדם הראשון. בגמרא ב**עבודה זרה** (ח.) מסופר שאדם הראשון ראה את הימים מתמעטים והולכים, וחשש שמא בגלל חטאיו העולם הולך וחשך, חוזר לתוהו ובוהו, וזו המיתה שנקנסה עליו. ישב שמונה ימים בתענית ובתפלה. משהגיעה תקופת טבת וראה שהימים שבים ומתארכים, הבין שכך מנהגו של עולם, ועשה שמונה ימים טובים. לשנה האחרת עשה את אלו ואת אלו ימים טובים. הוא קבעם לשם שמים, ובאו אחריו וקבעום לשם עבודה זרה.

אכן, לאחר כמה דורות נתקנו הימים הללו, ואנו זכינו בהם לשמונה ימים של חנוכה. בדרך הרמז מתגלה כאן התיקון, כי דווקא במקום החשכה והטעות באים ל"ו הנרות ומאירים. זהו 'ויזרח לו השמש' — יעקב מתקן את אשר נפגם אצל אדם הראשון.

והנה שם בגמרא מסופר גם על הלילה הראשון של אדם הראשון. כששקעה החמה חשש שהעולם חשך בעדו בגלל חטאו. ישב בתענית ובכה כל הלילה, וחוה בוכה כנגדו. כשעלה עמוד השחר וראה ששב האור, הכיר שזה מנהגו של עולם, עמד והקריב שור.

ודרשו שם, כי לשור שהקריב אדם הראשון היתה קרן אחת במצחו, שנאמר (תהלים סט לב) 'ותיטב לה' משור פר מקרן מפריס', 'מקרן' חסר כתיב. אל מול הקרן הזאת באו היוונים וגזרו: "כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל" (ראה ב"ר ב ד). גם במחזה דניאל (דניאל ח ה) נראית מלכות יוון בבחינת הקרן, שנאמר 'והצפיר קרן חזות בין עיניו'. זו היא הקרן הבאה מצד הטומאה, ומבקשת להחשיך את עיניהם של ישראל. לעומת זאת, כאשר ניצחו החשמונאים מצאו פך של שמן החתום בחותמו של כהן גדול, ומכוח הנס חזר האור והדליקו את המנורה, ולזכר זה נקבעו נרות החנוכה.

זריחת השמש והעמדת הדור הבא

הנה, למעלה בתוך דברי בעל התולדות הובאו בקיצור דברי הגמרא ב**מסכת חולין** (צא:) בפירוש הפסוק 'ויזרח לו השמש', ועתה נרחיב בזה יותר. ושם איתא: "אמר ר' עקיבא, שאלתי את רבן גמליאל ואת רבי יהושע באיטליז של אימאום, שהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של רבן גמליאל, כתיב (בראשית לב לב) 'ויזרח לו השמש', וכי שמש לו לבד זרחה, והלא לכל העולם זרחה! אמר ר' יצחק, שמש הבאה בעבורו - זרחה בעבורו, דכתיב (שם כח י) 'ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה', וכתיב (שם פסוק יא) 'ויפגע במקום', כי מטא לחרן, אמר, 'אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי, ואני לא התפללתי' כד יהיב דעתיה למיהדר קפצה ליה ארעא, מיד - 'ויפגע במקום'. כד צלי בעי למיהדר, אמר הקדוש ברוך הוא, צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה, מיד בא השמש".

ויש להבין, מפני מה הוצרך רבי עקיבא להודיענו על האירוע שבו שאל את שאלתו, בעת הכנת משתה הבן, אך לדרכנו הדברים מאירים. כי כאשר עומדים להקים בית ולהעמיד עוד יוצאי ירך יעקב, ראוי לזכור את 'ויזרח **לו** השמש'. כי אמנם יש לדאוג להמשך, אך גם במעמד זה, בל ישכח האדם עצמו לעבוד את בוראו, ויזהר שלא יעברו עליו שבעים שנות חייו בתרדמה, ובכך יאיר ויזרח.

לכך שייך גם מאמר רב הונא (שבת כג:): "הרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים", ופירש **רש"י** שם (ד"ה בנים תלמידי חכמים) שעל ידי נר מצוה של שבת וחנוכה בא

אור התורה. נמצא, כי האור שאדם מאיר במצוותיו נמשך גם אל בניו.

ואפשר להוסיף בזה רמז ללשון שמצינו אצל חכמים (נדרים נה.) "לא תיתיב אכרעך" - לא תשב על רגליך. תורף המעשה שם, כי בא רבא לפייס את רב יוסף בערב יום הכיפורים, ואמר לו רב יוסף שלא יישב עד שיפרש את הפסוק (במדבר כא יח-יט) 'וממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות'.

ונראה לפרש על דרך הרמז, כי הבן הוא 'כרעא דאבוה' - רגלו של אביו וממשיך דרכו; ובמאמרו 'לא תיתיב אכרעך' לימד רב יוסף שלא להסתפק בכך שהאדם נשען על המשכו. וכאילו אמר לו לרבא: "מבקש אני לראות את עבודתך העצמית, ואת גדלותך בתורה". כי אין ההשקעה בדור הבא פוטרת את האדם מתיקונו שלו. הנה שבנו בזה אל יסוד דברי ה**עוללות אפרים**.

הפך המלווה את הדורות

ועדיין עלינו להבין מהם אותם פכים קטנים.

בספר '**שפתי כהן**' על התורה (בראשית לב כה) מובא רמז בלשון הפסוק 'ויותר יעקב לבדו': "אל תקרי 'לבדו', אלא 'לכדו'". כאשר הניח יעקב אבינו את האבנים מראשותיו והשכים בבוקר, מצאן אבן אחת ונזדמן לו כד של שמן. יצק יעקב מן השמן על ראש המצבה, והכד חזר ונתמלא. מכאן הבין יעקב שזהו כד המזומן לברכה, וכאשר שכחו במעבר יבוק ידע כי אין להניחו מאחור. שכן אין זו טרחה עבור מעט שמן בלבד; אלא ראה יעקב בכלי זה ברכה העתידה ללוות את כח הדורות, ולפיכך שב ולקחו.

לפי מהלך זה כתב ה'**שפתי כהן**', כי זהו השמן שבו נמשחו המשכן וכליו, המזבח, אהרן ובניו והמלכים. זהו כד השמן של האשה הצרפית אצל אליהו הנביא, וזהו אסוך השמן של אשת עובדיה אצל אלישע. ראה יעקב אבינו כמה ניסים עתידים להיות בו, ולפיכך הסתכן והביאו.

ובספר '**קב הישר**' (פרק צו) הוסיף בזה חידוש על חידוש, וכתב שכאשר נכנסו החשמונאים למקדש מצאו צלוחית אחת החתומה בטבעת כהן גדול, ובה היה השמן שבו היו מושחים מלכים וכהנים גדולים. נעשה בו נס ודלק שמונה ימים. נמצא שהפך ששמר עליו יעקב, קשור גם לאור שהאיר במקדש בימי החשמונאים.

שמן המשחה ושמן המנורה

אם השמן שמצאו החשמונאים היה שמן המשחה, כיצד הדליקו בו את המנורה, הן למנורה נצרך 'שמן זית זך כתית למאור', ואילו שמן המשחה נעשה עם בשמים וסממנים, כמפורש בפרשת כי תשא. ועוד, הרי שמן המשחה נגנז בימי הבית הראשון, בידי יאשיהו המלך, כמבואר ב**מסכת הוריות** (יב.). כיצד אפוא נמצא בימי החשמונאים.

ומצינו כמה ישובים על קושיא זו.

בספר '**שבת של מי**' (שבת כא: ד"ה שהיה מונח) כתב, כי אין לטעות בלשון ה'**קב הישר**', ולעולם אין כוונתו לומר שהשמן שבו הדליקו היה שמן המשחה ממש. אלא רק שהפך שנמצא היה אותו כלי שהשתמשו בו כאשר משחו בשמן המשחה את הטעונים משיחה. אך לאחר מכן מילאו הכהנים את אותו פך בשמן זית להדלקת המנורה, חתמו אותו וגנזוהו. זהו אפוא אותו הפך, אך השמן שבתוכו הוא שמן זית הכשר למנורה. על פי ביאור זה נשמרת מעלתו של הכלי, ואין צורך לומר שהדליקו בתערובת שמן המשחה.

ביאור שני עולה מדברי **רבינו החיד"א זיע"א** בספרו '**דברים אחדים**' (דרוש לב): כי גם אם נקבל דברים ככתבן, שנעשו כל הניסים הללו בשמן המשחה עצמו, אין הכוונה לומר שנהנו משמן המשחה אפילו בכל שהוא, כי חלילה מלומר כן שנהנו מן ההקדש. אלא אפשר לומר ששרתה ברכה בשמן והושפע ממנו שמן אחר, שמן זית פשוט המותר באכילה, וממנו נהנו הצרפית ואשת עובדיה. וכן בימי החשמונאים, הושפע בדרך נס מתוך שמן המשחה שמן זית הכשר למנורה. לא תערובת הסממנים היא שהודלקה במנורה, אלא השמן שנמשך בדרך נס מאותו מקור ברכה.

על כל פנים, בשתי הדרכים זהו ענין של נס ושל ברכה העוברת מדור לדור. יעקב אבינו הולך לחרן, מגיע להר המוריה, ישן ומקיץ, מקים מצבה ויוצק עליה שמן שנזדמן לו מן השמים. מכאן נמשך ענין השמן אל המשכן, אל משיחת המלכים ואל ניסי אליהו ואלישע, עד נרות המקדש. ובין אם נעשה הנס בכלי או בכוחו של השמן, על כל פנים אין לפנינו עניינים נבדלים, אלא כולם שייכים לאותו הפך שבשבילו חזר יעקב אבינו על עקבותיו, ולתיקון שעליו נאבק.

הפך והקרן, הנצח וההוד

ברם, מלבד מה שנזכר הפך לענין ישועתן של ישראל, מצינו גם קרן. וחילוק גדול יש בין פך לקרן, כפי שאמרה חנה בנבואתה (שמואל א' ב א) 'רמה קרני באלקי', ודרשו חז"ל (הוריות יב.): "רמה קרני ולא רמה פכי, דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן, שאול ויהוא שנמשחו בפך לא נמשכה מלכותן". וחילוקי מדרגות יש כאן. כי הפך שמצא יעקב נמשך אל נס חנוכה, ואילו הקרן מרמזת למדרגת מלכות דוד, למלכות שיש לה המשך וקיום.

ומכאן לענין הקרן האחת של שורו של אדם הראשון, הרומזת לקרנו של דוד המלך, אשר יתקן את אדם הראשון ויביא את הגאולה. לאחר הלילה החשוך ראה אדם הראשון את אור השחר, את השמש החוזרת ומאירה, והכיר שהעולם אינו חוזר לתוהו ובוהו.

שני פכים - נצח והוד

והנה, יש לדקדק את לשון חז"ל הקדושים, שאמרו כי חזר יעקב אבינו על 'פכים קטנים'. לפי כל האמור, לכאורה היה להם לומר 'פך קטן', שכן על פך השמן הנודע חזר, אותו פך שבו נעשו כל הניסים והנפלאות במשך הדורות.

אך ביאור הענין כך הוא.

בכל דור יש קדושה ועבודה המוטלות על בני אותו דור עצמם

הנה כתב **רבינו האריז"ל** (עץ חיים שער לה פרק ה), ששרו של עשו יכול היה לפגוע רק בכף ירכו השמאלית של יעקב, שהיא בבחינת הוד. גם חורבן הבית היה בסוף האלף הרביעי, סמוך לאלף החמישי, שהוא כנגד ההוד וכל משך האלף החמישי היה המקדש חרב, ואילו באלף השישי הוא כבר זמן בנין בית המקדש השלישי; ועל מצב הגלות נאמר (איכה א יג) 'נתנני שוממה כל היום דוה', 'הוד' שנהפך ל'דוה', 'על זה היה דוה ליבנו' (שם ה יז). גם אחיזת יעקב בעקב עשו מתבארת בדרך זו כאחיזה בצד השמאל (ראה שער הגלגולים הקדמות כח ולח). כי עיקר המאבק בין יעקב ועשו היה על צד ההוד, ולא בכל הבחינות, וכשזה קם - זה נופל.

אמנם לענין הירך השנייה של עשו, לא היה די במלחמתו של יעקב אבינו; ובנקודה זו נצטרף לה כוחו של דוד המלך, אשר היה כוח נוסף במלחמה זו. כמוהו כעשו היה גם דוד אדמוני, עד כי כאשר ראהו שמואל הנביא חשש שמא אף זה כעשו. אולם הקדוש ברוך הוא אמר לו כי 'אדמוני עם יפה עינים' הוא, ולא אדמוני לבד. ומה הן העינים - אלו עיני העדה, הסנהדרין שנמלך בהם דוד קודם יציאתו למלחמה, וכדלעיל (ראה ב"ר סג ח). עשו הורג מדעת עצמו, ודוד מדעת סנהדרין. לא אותה אדמוניות היא. נאמר 'יפה עינים', עינים בלשון רבים — שתי עינים. עיניו של דוד פונות אל חכמי התורה, ומלחמתו נעשית על פיהם. לכן גם כשנצרכה מלחמה לא פעל מדעת עצמו, אלא נועץ בסנהדרין. כוחו נתון תחת התורה ותחת הדבקות בשכינה, ובזה הוא מתקן את אשר עשו מבקש לקלקל.

מצוות שאדם דש בעקביו

העולה מן הדברים, כי שני הפכים שחיזר יעקב אבינו אחריהם רומזים לשתי הבחינות שביעקב - יעקב וישראל. יעקב בבחינת שמאל, וישראל בבחינת ימין, וחילוק גדול יש ביניהן. בספה"ק '**ישמח משה**', בפרשת שופטים (ד"ה לא תסור), מבואר בדרך רמז הפסוק (דברים יז יא) 'לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל'. לימין יש חשיבות, שהרי התורה ניתנה מימינו של הקב"ה; וגם לשמאל יש חשיבות, בקשירת התפילין. לכן בנעילת מנעלים מקדימים ימין, ובקשירה מקדימים שמאל (שבת סא.). שמא יאמר אדם, מה לי לדקדק בזה, והרי שתי הידיים ושתי הרגליים שלי הן, על כך מזהיר הכתוב, כי אפילו במה שהוא 'לך', ימין ושמאל שלך, אל תסור מדברי החכמים. לכל מעשה יש דוגמה עליונה.

הנה כי כן, לימין תפקיד ולשמאל תפקיד, ועל ידי הדקדוק בכל אחת מהן נעשית גם פעולה פשוטה לעבודת ה'.

אור שאינו פוסק

קרובים אנו לימי החנוכה, ובהם אנו פוגשים שוב את הימין והשמאל: "נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין" (שבת כב.). ועל המזוזה אמרו (שם כג:): "הזהיר במזוזה זוכה לדירה נאה". לפי דרכנו, נרמזת כאן בעיקר הדירה הנאה שצריך האדם להכין לעצמו למעלה, אשר רק בה תתקיים השמירה האמיתית שאינה חולפת. מעשי האדם בעולם הזה בונים לו את מקומו, ובזה איננו רק מכין לאחרים; הוא עצמו זוכה ופועל.

ומעתה מובן הרמז שבלשון 'פכים קטנים'. אילו עסקנו בפך אחד בלבד, היה עלינו לומר 'פך קטן'; אך במה שנאמר בלשון רבים נרמזו שני פכים, כנגד ימין ושמאל. כי יש מצוות שמקיימים ב'פך' - הוא הפה, ויש מצוות ב'כף' היד; שני הפכים הם - אך משלימים הם זה את זה, ובכל צד מוטלת על האדם עבודה משלו. לשם כך שב יעקב אבינו אל הפכים, כדי להפוך את הכף לפך, לתקן את הפה ואת היד ולהאיר בשתי הבחינות. דוקא שם מתחולל המאבק, ושרו של עשו מבקש לאחוז בצד שבו יש לו אפשרות לפגוע, בכף הירך השמאלית, בבחינת ההוד.

אין פירוש הדבר שניתנה לעשו שליטה בכל בני יעקב ובכל מדרגותיהם, אלא רק באלו השייכים לצד השמאל. אולם יעקב אבינו חזר על שני פכים, כנגד שתי הבחינות: יעקב שבשמאל וישראל שבימין. ואכן הודה לו המלאך במקצת, בשם ישראל, כי בבחינה זו אין לעשו נגיעה ואין לו שליטה כלל. כל מלחמתו אינה אלא על השמאל.

גם כשאנו אומרים 'שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד' (דברים ו ד), אנו מזכירים את ישראל אבינו ונוקטים בשם ישראל, ומניחים יד ימין על עינינו, בבחינת הימין, אשר אין לעשו כל חלק בה. זהו כוחו של דוד המלך, בדבקות.

זהו הלימוד הגדול אשר למדים אנו בפרשתנו, על הדבקות המיוחדת של יעקב אבינו. ברגע שנשאר 'לבדו', ולו לרגע אחד, הגיע שרו של עשו. ואף אז היתה אחיזתו רק בבחינת 'יעקב', בפשוטים שבישראל הנרמזים בעקב; ואילו בצד השני, בבחינת ישראל, לא היתה לו שליטה.

על התורה הקדושה נאמר (דברים לג ב) 'מימינו אש דת למו' - התורה היא בבחינת ימין. לעומת זאת, בית המקדש ואהרן הכהן שייכים לבחינת ההוד. בבחינה זו היתה אחיזת החורבן (עץ חיים שער לה פרק ה). שליטת שרו של עשו היתה בהוד ולא בנצח; בחלק התורה לא היתה לו שליטה. בחינת התורה עומדת מעל בחינת המקדש ונשארת לעולם ועד, גם לאחר החורבן. המלאך עצמו הודה ליעקב (בראשית לב כט) ואמר לו: 'כי שרית עם אלקים ועם אנשים ותוכל'. כיצד שרית, על ידי התורה. בכוח התורה והדבקות בה אין לעשו שליטה.

זה הדבר אשר עלינו להבין ולהשכיל, כדברי בעל ה'**עוללות אפרים**'. חובה עלינו לשמור על ההמשך ולהעמיד דורות העובדים את ה', אך בה בשעה בל נשכח את העבודה המוטלת עלינו עצמנו. אל יעברו על האדם שבעים שנה בתרדמה, מתוך מחשבה שיום אחד, לאחר שיסיים לדאוג לכל הסובבים אותו, יתחיל גם הוא לחיות את חיי הקדושה. "אל תאמר לכשאפנה אשנה, שמא לא תפנה" (אבות פ"ב מ"ד); "ואם לא עכשיו, אימתי" (שם פ"א מי"ד).

יהי רצון שנזכה לעשות רצון אבינו שבשמים, ולמלא כל רגע ורגע בקדושה ובדבקות בחי העולמים.